

Бојана Вуксановић⁴⁷
ОШ „Зага Маливук“ Београд

УЧЕСТАЛОСТ ПОРЕМЕЋАЈА У ПОНАШАЊУ УЧЕНИКА У РЕДОВНОЈ ШКОЛИ

Апстракт: Поласком у школу проширује се број утицаја на развој ученика. Сада су, поред родитеља и одраслих у породици, ту и просветни радници, као и ученици. Не постоји редовна школа, а вероватно ни одељење у ком нема бар једно дете са неком врстом или степеном поремећаја у понашању. Веома је важно да учитељ пронађе начин да се приближи таквом детету, да га покрене и охрабри га за стицање нових знања. Циљ истраживања је био да се утврде присутни облици поремећаја понашања, као и проблеми у васпитно - образовном раду деце различитих облика поремећаја понашања укључене у редовне разреде. Добијени резултати у истраживању су показали да у разредима редовних основних школа су укључени ученици са поремећајима понашања са готово свим облицима поремећаја. Добијени резултати су такође показали да ученици са поремећајима понашања повремено похађају наставу.

Кључне речи: ученици, поремећаји у понашању, редовна школа, прилагођеност школе, родитељи, подршка, помоћ.

УВОД

Поласком у школу проширује се број утицаја на развој ученика. Сада су, поред родитеља и одраслих у породици, ту и просветни радници, као и ученици. Све више се крећу самостално по ужој, а затим све широј друштвеној средини. Збивања у њој проширују знања и искуства најмлађих (саобраћај, трговине, установе у месту живљења). Писменост проширује изворе за све шира сазнања (књига, штампа, телевизија).

Немогуће је све те чиниоце одвојено посматрати и одређивати шта, кад и колико има удела на целокупан развој деце и младих и како се све то одражава на њихов психички (понашање, интересовање, особине, навике итд.) или физички развој (раст, здравље, покретљивост мишића итд.).

Све те промене најпре уочавају родитељи. Своје деловање родитељи даље усмеравају зависно од тога да ли су или нису задовољни изгледом, понашањем, резултатима рада свог детета. Задовољство или

⁴⁷ bojana.vuksanovic86@gmail.com

незадовољство зависи углавном од познавања и разумевања шта је свему томе узрок или зашто се дете баш тако понаша у одређеној ситуацији. Тек на основу тог знања можемо проценити да ли настале промене треба да прихватимо и подстичемо или да их кочимо и спутавамо.

Један од начина упознавања тих различитих утицаја на дете поласком у школу јесу свакодневне животне ситуације које пратимо у породици, о њима разговарамо с учитељем – одељенским старешином у школи или нам о њима дете прича. С тим ситуацијама се преплићу сви ти утицаји, али основу чине узрасне и психофизичке могућности сваког детета.

Тих ситуација, на узрасту деце и младих основношколског узраста, има небројано много, колико породица и деце у њима или у школи. То је разлог да их посматрамо бар делимично груписане, зависно од тога да ли им је основа у физичком развоју или психичком развоју. Поред те две основне области, груписали смо ситуације зависно од тога да ли припадају породичном, школском или друштвеном животу детета.

Из прочитане литературе о поремећајима у понашању може се приметити да се много већи акценат ставља на различите облике поремећаја у понашању и помоћи оваквој деци у савладавању градива и то присутност тог појма и његове примене у школи од стране наставника, а врло мало радова који истражују став, мишљење родитеља и присутност ових средстава у породици. У *Књизи за родитеље*, Макаренко каже: “Целина и јединство породичног колектива - то је неопходан услов доброг васпитања. Њих руше не само платише издржавања него и свађе родитеља и деспотска свирепост оца и лакомислена слабост мајке. Ко хоће стварно да васпитава своју децу, тај мора чувати то јединство. Оно је потребно не само због деце него и због родитеља”.

Родитељи су ти којима је потребно још много времена, снаге и упорности у дететовом усмеравању, али ништа мање и властитог рада на себи као родитељу да би се постепено остваривале жеље родитеља везане за развој детета у постојећим условима и према дететовим могућностима.

І ТЕОРИЈСКИ ДЕО

1. Социјализација

1.1. Социјални односи и школа

Социјализација је процес (без обзира подразумева ли се под тим појмом превасходно „формирање индивидуе“ или „опстанак друштва“) и подразумева интеракцију индивидуе и одређене друштвене средине. Са

становишта индивудуе овај процес утиче на њу, мења је и траје до краја живота. Са становишта друштва траје до краја постојања одређене културе. Уколико је успешан, допринеће развоју и индивудуе и друштва, уколико није, деловаће деструктивно. Да ли ће бити успешан или не, у највећој мери зависи од васпитања. Током социјализације, улога васпитања је незаменљива, а оба процеса делују у складу са истим циљем: од (данашњег) детета формирати личност (сутрашњице); дакле, индивудуу способну да успешно прихвати, мења и унапреди себе као личност и (истовремено) заједницу у којој живи, јер „васпитање оспособљава човека да прави избор међу различитим социјалним нормама и вредностима која му се предочавају током процеса социјализације (Гашић – Павишић, 2001: 161–169).

Процес социјализације почиње рођењем. Има аутора који манифестацију примарне социјализације кроз афективно везивање са одраслим (најчешће мајком) виде као биолишку опрему човека која му, на почетку животног пута, осигурава опстанак у социјалној средини (Ивић, 1978: 169). Кроз активно учешће детета у разноликим социјалним интеракцијама посредством знаковних система, који постају унутрашњи, лични, развија се укупна организација и динамика личности (Виготски, 1972).

Примарну улогу у процесу социјалног развоја детета имају родитељи, наставници и вршњаци. Према томе, од врста и квалитета социјалних односа које дете успоставља у породичној, школској и широј друштвеној средини зависе и ефекти социјализације. Велики део свог живота деца проводе у школи и зато се школа, поред родитеља и породице, сматра једним од најважнијих чинилаца васпитно – образовног процеса. Ученици у школи остварују односе другачије од односа са члановима породице, што доприноси богаћењу њиховог социјалног искуства и утиче на развој и сазревање личности детета. Сматра се да квалитет интерперсоналних односа детета и особа из његовог окружења представља значајан фактор соцоемоционалног и когнитивног развоја појединца. Такође, многа истраживања потврђују да постоји значајна повезаност између квалитета социјалних односа ученика и ефеката васпитно – образовног рада. Поједина истраживања указују на налазе о значајним везама између аспеката односа наставник – ученик и дечјег прилагођавања у школи. Ови налази указују на то да је прилагођавање млађе деце значајно повезано са квалитетом овог односа, кога карактерише топлина, одсуство конфликта и отворена комуникација. Према томе, када наставници обезбеде одговарајући ниво аутономије и поставе јасна очекивања у погледу дечјег понашања, ученици развијају јачи осећај за заједништво и испољавају социјално компетентна понашања. Дакле, наставник треба да помогне ученику да

унапреди вештине решавања проблема у социјалном окружењу, повећа њихову мотивацију за просоцијалне облике понашања и обесхрабри негативне облике понашања.

Наставник има на располагању више метода, техника или стратегија којима може да утиче на развијање позитивних социјалних односа у одељењу. Основни садржај већине тих метода представља развијање и подстицање различитих видова позитивног социјалног понашања ученика, као и редуковање или елиминисање негативног понашања. Иако постоје бројни приступи у начину њиховог реализовања, акценат у овом раду стављам на системе практиковања пожељног понашања, односно на селективни приступ примене награде и казне у разредним ситуацијама. Ови појмови биће посматрани и у породичном васпитању, тј. употреба награде и казне од стране родитеља.

2. Појмовно одређење поремећаја понашања

Развој сваке личности почиње рођењем и траје до краја живота, до смрти; а један од кључних периода у развоју личности јесте детињство. Треба имати у виду, да развој личности у детињству не тече увек складно и хармонично. Може се десити да се, током развоја, појаве промене које доводе до различитих поремећаја; чиме се нарушава хармонија дотадашњег развоја детета и мења линија његовог даљег развоја. Дете се тада не развија као остали његови вршњаци, јер се поремећај (до кога је дошло) рефлектује на целокупну његову индивидуу, и сваки сегмент његове личности – физички, интелектуални, емоционални и социјални (Ковачевић, 2007). Како Виготски објашњава (Виготски, 1998), долази до поремећаја у равнотежи адаптивних функција, па читав систем адаптације тежи да успостави нову равнотежу (односно, да постигне хармонију са новонасталим околностима), тако што се уређује према новим принципима (тј. реорганизује). Ово је и суштинска разлика, специфичност, развоја деце са поремећајем у односу на децу са уобичајеним, уредним развојем.

За сметње прилагођавања и поремећаји у понашању, односно за ову врсту поремећаја често се у литератури, али и у обичној комуникацији, користе различити термини попут неприлагођеност, поремећај у понашању, васпитна запуштеност, лоше друштвено понашање, асоцијално понашање, дисоцијална личност. Често се за исту врсту проблема користе различити термини, као што се и за различиту врсту поремећаја користе исти термини. У последње време су се усталили термини сметње прилагођавања и поремећаји понашања. Као

што постоји мноштво термина којима се дефинише ова врста поремећаја, тако постоји и велики број класификација заснованих на различитим критеријумима. Позивајући се на најчешћу класификацију, ова група поремећаја се дели на:

- **сметње прилагођавања или реактивне поремећаје који обухватају:**
 - *сметње прилагођавања у детињству и*
 - *сметње прилагођавања у младости (младалачка криза)*
- **поремећаје друштвеног понашања.**

Начини испољавања наведених поремећаја зависе од узраста детета, основних обележја темперамента и личности, узраста на коме су се сметње појавиле, од узрока који су их изазвали.

На непримерене унутрашње и спољашње захтеве дете или омладинац, како наводи Тадић (1992), најчешће одговара на следећи начин:

- осећајним променама – појачаном стрепњом и другим облицима страховања, појачаним непријатељством, мржњом, љубомором, завишћу, бесом, љутњом и другим знацима агресије и садистичким испадима; затим, тугом, мрзовољом и депресијом, осећајном непостојеношћу, повишеном зависношћу, осећањима мање вредности, тежњама ка надмоћи и сл;

- поремећајем образаца понашања – као што су дурење, супростављање, свадљивост, непослушност, тврдоглавост, напади беса, наглост, туча, бекства, лагања, крађе, паљевине, одбијање односа са другима;

- сметњама сазнајних функција – слабијом пажњом, губитком занимања за учење, интелектуалном закоченошћу, инхибицијом, слабијим успехом у школи, сметњама у говору, најчешће муцањем;

- претераним или закоченим покретима;

- сметњама спавања, храњења, мокрења, дефецирања, полним занимањима и другим.

У ову групу убрајају се и деца са неуротичним, психотичним и психопатским поремећајима. Међутим, њихови симптоми су производ других поремећаја, али се због неадекватне дајагностике, непознавања етиологије или друштвених и педагошких мерила често сврставју у ову групу сметњи.

3. Проблеми понашања школске деце

3.1. Основне информације

Поремећаји понашања одликује понављано и трајно присуство образаца антисоцијалног, агресивног или изазивачког понашања и подразумева веће преступе од социјално очекиваног за узраст. Озбиљније је од обичног дечијег несташлука или адолесцентног бунта и/или може навестити трајан образац понашања (уколико траје дуже од шест месеци). Агресивно понашање може бити усмерено према лицима из околине, имовини или себи. Све проблеме понашања карактерише измењен ток социјалног развоја деце, који се знатно разликује од онога што се сматра нормалним (или барем прихватљивим) у њиховом социјалном окружењу.

Основни фактори су:

- *индивидуалне карактеристике детета* – слабе вербалне способности, склоност ка асоцијалном понашању, психијатријска симптоматологија, когнитивне сметње;

- *породичне карактеристике* – слаба пажња и брига родитеља, неефикасно дисциплиновање, слаба приврженост, конфликтна породична динамика, проблеми родитеља (злоупотреба супстанци, психијатријске болести, криминалитет);

- *односи са друговима* – удружења са децом сличних понашања, слабе способности за остваривање пријатељства, слаби односи са децом доброг понашања;

- *фактори школе* – слаба постигнућа, изостајање и напуштање школе, низак едукативни ниво детета, слаба кохезивност и лоша организација наставе;

- *комшилук и локална заједница* – слаба подршка, дезорганизација заједнице, криминално суседство.

Проблеми и поремећаји понашања настају као последица већег броја међузависних узрока. Ретко се може издвојити један специфичан узрок дечјег асоцијалног понашања. Разлози због којих дете не успева да усвоји социјалне норме понашања су веома сложени и међусобно зависни.

Понашања на којима се заснива дијагноза проблема понашања укључује: претеране туче или застрашивање других, суровост према људима или животињама, деструктивност према имовини, подметање пожара, крађе, лагање, изостајање из школе и бежање од куће, необично често напади беса и непослушност.

3.2. Учесталост, узроци

Поремећаји понашање се јављају на свим узрастима, најчешћи почетак је од осме до дванаесте године. Јављају се чешће код дечака (тај однос је 3:1). Као узроци поремећаја понашања најчешће се наводе конструкциони фактори, соматске болести и повреде, средински фактори (породица, дисхармоничан однос према родитељима, растурени бракови, одсуство оца, велика породица, лоше социо – економске околности), фактори личности детета, биолошки фактори, неуроанатомски.

3.3. Облици поремећаја понашања

У односу на средину у којој се јављају, као и у односу на врсту испољеног понашања, поремећаји понашања се деле на оне који се јављају искључиво у породичној средини, оне које се јављају само у групи вршњака, као изоловани асоцијални акти и бунтовничко – пркосни поремећај.

Основни облици поремећаја понашања ограничених на породичну средину су:

- крађе из куће: новац или предмети;
- деструктивно понашање: ломљење играчака или украса, цепање одеће; гребање по намештају или уништавање вредних ствари;
- насиље усмерено само према члановима породице (али не и другима);
- намерно подметање ватре ограничено на кућу.

4. Поремећаји понашања и школа

4.1. Опште напомене

- препустити постављање дијагнозе стручњацима, јер врло често смо склони да све измене у понашању назовемо поремећај понашања;
- испитати могућност злостављања/занемаривања детета;
- сагледати проблем систематски – добити податке о породици детета, испитати његове потенцијале, испитати односе са вршњацима;
- обезбедити педагошко – психолошко вођење детета (ангажовати психолога и педагога школе);
- индивидуализовати наставу и прилагодити потенцијалима детета;
- дати детету „значајне активности” – искључити их да буду они главни у нпр. вођењу дисциплине, или регулацији дисциплине на одморима, или праћењу понашања остале деце и сл.;

- успоставити систем награде и казне – јасно га похвалити за све добро обављене поступке и јасно га казнити за лоше поступке (забране, допунски рад и сл.);

- успоставити више индивидуални контакт (пронаћи наставника који има емпатију за дете и повезати га ближе са дететом);

- повезати се са надлежним службама које су у могућности да обезбеде бољи надзор над дететом (центар за социјални рад, психолошка саветовалиштва и др.);

- бити свестан да је код дијагностикованих поремећаја понашања третман мултимодалан, дуготрајан и често неуспешан;

4.2. Однос према школи

Углавном увек имају проблем прихватања улоге ученика. Са ниподошавањем гледају на образовни процес и врло су слабо мотивисани за исти. Ниво аспирација је готово најнижи код ове групе деце, а мотивација за школу готово да ни не постоји.

4.3. Школски успех

Општи успех је углавном слабији у односу на општу популацију ученика (иначе код ове групе деце вербални капацитети су нижи него невербални те је у раду с њима то важно знати и прилагодити задатке тим способностима).

Успех је углавном у складу са потенцијалима, мада имамо случајеве и када су потенцијали значајно виши, али због хиперкинетичности то не може да дође до изражаја. Специфични проблеми се односе на слабу мотивисаност, проблеме концептуализације, проблеме усресређивања пажње и др.

4.4. Редовност похађања наставе

Број неоправданих изостанака са наставе је углавном вишак и стиче се утисак да не осећају потребу да то сакрију (осим у раним фазама поремећаја када су још увек очувани стид и срам). Углавном су у питању неоправдани изостанци (изостанци без разлога без обзира на оправдање).

4.5. Понашање на часовима

Углавном не желе да прете наставу, а с обзиром на опште ниже интелектуалне капацитете и разумевање садржаја часа је ослабљено. Начин репродукције наученог углавном изостаје јер с обзиром на проблеме мотивације и концентрације припремљеност за час изостаје. Дисциплина на часу је поремећена, углавном омета другу децу.

Понашање на часу је: хиперактиван, незаинтересован, непослушан, бунтован, несоцијализован.

4.6. Однос према наставницима

С обзиром на проблем ауторитета код ове деце комуникација са наставницима или другим представницима школе је поремећена, склони су бурним реакцијама на критику, ниподоштавању корисних савета, често нису спремни за било какву комуникацију, а једино у неформалним контактима могу остварити минималне конверзације. Укупна оцена: непослушан, бунтован, тражи пажњу.

4.7. Однос према вршњацима

Од већине деце су одбачени, неомиљени у друштву, слабих вештина комуникације, слабих вештина решавања конфликта (углавном се своди на директне сукобе. Углавном се или слабо дружи са себи сличнима. Успоставља несигурне, социјалне везе засноване на принципима „локалних банди”, склони су манипулацијама, подметању и сл.

II ПРОБЛЕМ ИСТРАЖИВАЊА

Дете са поремећајима у понашању је дете коме је потребна посебна друштвена брига и подршка како би могло да достигне и одржи одређени ниво развоја своје личности. Овде се мисли на његов целовити развој – и у физичком, интелектуалном, емоционалном и социјалном погледу.

Термином *дете са поремећајима у понашању* обухваћен је широки дијапазон проблема који могу бити узроковани ометеношћу детета (односно органским оштећењима и недостацима), емоционалним поремећајима, социјалним и културолошким депривацијама, утицајима конзервативне традиције, језичким баријерама итд.

Другу половину двадесетог века обележиле су изразите промене у систему васпитања и образовања деце са поремећајима у понашању. У духу нових филозофских схватања отпочела је диференцијација образовне политике и трагања за новим моделима који би у складу са предложеним променама. Доносе се нове стратегије и предлажу нови модели образовања у којима би сва деца укључујући и децу са поремећајима у понашању, остварила равноправност у задовољавању образовно - васпитних потреба. С обзиром да у нашој земљи постоји дуга традиција школовања деце са поремећајима у понашању у редовне школе (Савић, 1999.), **проблем нашег истраживања је био да укажемо на најчешће облике поремећаја понашања који су присутни у**

редовним школама, као и проблеме у васпитно - образовном раду који се појављују као последица присутног ограничења, односно недостатка.

III ЦИЉ И ЗАДАЦИ ИСТРАЖИВАЊА

Општи циљ истраживања је био да се утврде присутни облици поремећаја понашања, као и проблеми у васпитно - образовном раду деце различитих облика поремећаја понашања укључене у редовне разреде.

Задачи истраживања проистичу из већ постављеног циља, као његове прецизнија и потпунија анализа:

- указати на најчешћу врсту и облик поремећаја понашања у редовним разредима;
- указати на однос ученика са поремећајима у понашању према школским обавезама;
- указати на најчешће заступљене проблеме у образовном раду деце са поремећајима у понашању укључене у редовне разреде;
- указати на најчешће заступљене проблеме у васпитном раду деце са поремећајима у понашању укључене у редовне разреде.

IV ХИПОТЕЗЕ ИСТРАЖИВАЊА

Према постављеном циљу и из њега изведеним задацима, дефинисане су хипотезе истраживања:

У редовним школама су укључени ученици различитог облика поремећаја понашања.

Ученици са поремећајима у понашању укључени у редовне разреде имају позитиван однос према школским обавезама.

Постоје образовно – васпитни проблеми у наставном раду ученика са поремећајима у понашању који су укључени у редовне разреде.

Ученици са поремећајима у понашању укључени у редовне разреде постижу одличне образовне резултате.

V УЗОРАК ИСТРАЖИВАЊА

Узорак истраживања су чинили:

1) 30 **наставника** млађих разреда основних школа „Јован Поповић” и „Филип Вишњић” на Карабурми, и то:

- с обзиром на разред у коме предају - 7 наставника првог, 7 наставника другог, 8 наставника трећег и 8 наставника четвртог разреда

- с обзиром на године радног стажа – 5 наставника до 10 година, 6 наставника до 15 година, 8 наставника до 20 година, 7 наставника до 25 година, 3 наставника до 30 година и 1 наставник преко тридесет година радног стажа

2) 16 **наставника** старијих разреда основних школа „Јован Поповић” и „Филип Вишњић” на Карабурми, и то:

- с обзиром на године радног стажа – 4 наставника до 10 година, 5 наставника до 15 година, 3 наставника до 20 година и 4 наставника до 25 година радног стажа.

Узорак је изабран методом случајног избора.

VI МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

1. Методе, технике и инструменти истраживања

Основна метода истраживања је **дескриптивна**, јер одговара карактеру истраживања и постављеним задацима. Помоћу ове методе се утврдила тачност постављених хипотеза. Она подразумева описивање и снимање појава; као и анализу садржаја, упоређивање, извођење закључака и утврђивање веза и односа међу појавама.

Како би се утврдила тачност постављених хипотеза, коришћена је **техника анкетирања и упитник** за наставнике разредне наставе (дат у прилогу). Упитник се састоји из 16 питања која су подељена у односу на проблем истраживања на пет области – први се односи на структуру поремећаја понашања, друга на однос ученика са поремећајима у понашању укључених у редовне разреде према школским обавезама, трећа на однос ученика са поремећајима у понашању према друговима и наставницима из школе, четврта на проблеме у образовању деце ометене у развоју укључене у редовне разреде и пета на васпитне проблеме ученика са поремећајима понашања укључених у редовне разреде. Питања су углавном затвореног типа на која наставници одговарају заокруживањем понуђеног одговора који најбоље одсликава њихово мишљење и искуство. Наставници су могли да заокруже један

одговор (за 2, 3, 6, 7, 13 и 16. питање) или више (за 1, 4, 5, 8, 9, 11, 12, 14 и 15. питање). Једно питање (10. питање) је отвореног типа, а седам питања (1, 4, 9, 11, 12, 14, и 15. питање) су давала могућност допуне понуђених одговора (уколико ниједан од понуђених одговора није био у складу са ставом и искуством наставника). Питања и одговори су били дати у писаној форми.

2. Ток истраживања

Истраживање је обављено у јуну 2009. године, у основној школи „Јован Поповић” на Карабурми и у основној школи „Филип Вишњић” на Карабурми. Истраживање се састојало из анкетања професора разредне и предметне наставе поменутих основних школа. Истраживање је обављено у редовним основним школама које се налазе на територији Београда.

Приликом анкетања коришћен је анкетни упитник (дат у прилогу). Упитник је био анониман, а питања у највећем броју затвореног типа на која су наставници одговарали заокруживањем понуђених одговора који највише одговарају њиховом мишљењу и искуству. Наставници су могли да заокруже један одговор (за 2, 3, 6, 7, 13 и 16. питање) или више (за 1, 4, 5, 8, 9, 11, 12, 14 и 15. питање). Једно питање (10. питање) је било отвореног типа у којем је требало да наставници сами дају своје мишљење. Седам питања (1, 4, 9, 11, 12, 14, и 15. питање) су имала могућност допуне понуђених одговора уколико нису одговарали њиховом мишљењу (искуству). У истраживању је учествовало 46 наставника и учитеља, изабраних методом случајног избора у поменутих основним школама.

Постављена питања су била усмерена на одговоре који најчешћи обрзовно – васпитни проблеми деце са поремећајима понашања укључене у редовне разреде и на који начин их ублажити или ако је могуће отклонити. Наставници и учитељи су индивидуално попуњавали упитнике.

Одговори испитаника су забележени и груписани према одговарајућим критеријумима како би лакше могли бити обрађени. Коришћени су искључиво за потребе овог истраживања и чувају се као поверљиви подаци.

VII МЕТОДОЛОГИЈА ОБРАДЕ ПОДАТАКА

Након прикупљања података, извршена је њихова обрада и анализа тако добијених резултата. Резултати анкетног упитника су приказани помоћу табела на основу пребројане фреквентности добијених одговора.

VIII РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

1. Заступљеност облика поремећаја понашања у редовним школама

Након извршене обраде података из анкетног упитника, добијени су следећи резултати:

Табела 1. Приказ резултата заступљености облика поремећаја понашања ученика редовних разреда

<i>Врсте ометености</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
Туче	20	24
Лагање	16	19
Крађе	3	4
Бежање и скитња	4	5
Агресија	15	18
Подметање пожара, паљевине	0	0
Чести напади беса и непослушност	25	30
Свега	83	100

Добијени подаци показују да су у узорком обухваћеним редовним школама заступљени сви облици поремећаја понашања. Приказани резултати показују да, према искусквима наставника најчесталији чести напади беса и непослушност (30%), као и туче (24%), а за њима следе лагање (19%) и агресија (18%).

2. Однос ученика са поремећајима понашања укључених у редовне разреде према школским обавезама

Табела 2. Редовност похађања наставе

<i>Доласци у школу</i>	<i>F</i>	<i>%</i>
Долази редовно	16	35
Повремено изостаје	23	50
Често изостаје	7	15
Свега	46	100

Резултати у Табели 2. показују да се 23 наставника изјаснило да ученици са поремећајима у понашању повремено изостају из школе, односно половина ученика повремено изостаје из школе (50%). Долази редовно 35%, док је често изостајање веома мало изражено (15%).

Табела 3. Реакције ученика на долазак у школу

Реакције на школу	f	%
Долази радо	10	22
Равнодушан/а	30	65
Одбија да долази	6	13
Свега	46	100

Када је у питању реакције ученика на долазак у школу табела, приказани резултати показују да 65% ученика показује равнодушан став према школи, генерално ученици радо долазе у школу и испуњавају школске обавезе (22%).

Табела 4: Емоције које преовлађују код ученика са поремећајима понашања у развоју током боравка у школи

Емоције током боравка у школи	f	%
Стрепња	8	13
Туга	1	3
Непријатељство	32	53
Појачана зависност	7	12
Љубомора	12	20
Свега	60	100

Према прикупљеним резултатима, представљених овом табелом, током боравка у школи код 53% ученика преовлађује непријатељство, док 20% ученика испољава љубомору. 13% ученика испољава стрепњу, док 12% појачану зависност.

3. Однос ученика са поремећајима понашања према друговима и наставницима из школе

Табела 5. Однос ученика са поремећајима понашања према друговима и другарицама из школе

Однос према вршњацима	f	%
Обострано прихватање	5	11
Деца га не прихватају, али ни он/она њих	9	19
Жели друштво деце, али није прихваћено	22	47
Обострано одбацивање	11	23
Свега	47	100

Добијени подаци показују да 47% ученика са поремећајима понашања жели друштво својих вршњака, али није прихваћено. Такође, резултати показују да у 23% случајева постоји обострано одбацивање.

Табела 6. Однос ученика са поремећајима понашања према наставнику

Однос према наставнику	<i>f</i>	%
Обострано прихватање	11	24
Прихваћен од наставника, али не узвраћа	31	67
Обострано неприхватање	4	9
Свега	46	100

Резултати показују да чак 67% ученика са поремећајима понашања не узвраћа на указану пажњу наставника. Резултати приказани у табели показују на обострано прихватање ученика са поремећајима понашања и наставника (24%).

Табела 7. Прихваћеност ученика са поремећајима у понашању од стране ђачког колектива

Прихваћеност од друге деце	<i>f</i>	%
Да	7	15
Делимично	38	83
Не	1	2
Свега	46	100

У односу на генералну прихваћеност ученика са поремећајима у понашању од стране ђачког колектива, резултати показују да 15% ученика изражава позитиван став према својим друговима са поремећајима у понашању, док их 67% делимично прихвата.

4. Образовни проблеми деце са поремећајима понашања у развоју укључене у редовне разреде

Табела 8. Школски успех ученика у развоју у редовним разредима

Образовни резултати	<i>f</i>	%
Одлични	3	6
Врло добри	9	18
Добри	23	46
Довољни	8	16
Недовољни	7	14
Свега	50	100

Подаци показују да највише ученика постиже добар школски успех (46%), затим следи врло добар (18%), довољан (16%), док 14% ученика постиже недовољне резултате. Такође, подаци показују да ученици са поремећајима понашања постижу лошије образовне резултате од вршњака без сметњи.

Табела 9. Тешкоће у наставном раду

Тешкоће у настави	f	%
Углавном не желе да прате наставу	9	14
Дисциплина на часу је поремећена	31	49
Припремљеност за час изостаје	8	13
Понашање на часу: хиперактиван, незаинтересован, непослушан, бунтован	15	24
Свега	63	100

Наставници су мишљења да су тешкоће у раду последица то што је дисциплина на часу поремећена (49%), као и понашање на часу – хиперактивност, незаинтересованост, непослушност и бунтовност (24%). Такође, наставници (14%) сматрају да ученици са поремећајима понашања углавном не желе да прате наставу и да припремљаност за час изостаје (13%).

Табела 10. Образовни проблеми у односу на наставне предмете

Наставни предмети	f	%
Српски језик	30	32
Математика	30	32
Природа и друштво	10	11
Музичка култура	7	7
Физичко васпитање	6	6
Страни језик	11	12
Свега	94	100

Најзаступљенији проблеми током савладавања садржаја из наставних предмета појављују се у настави српског језика (30%), као и у математици (30%).

Табела 11. Области у којима се најчешће јављају проблеми

Области	f	%
Мотивација	22	23
Пажња и памћење	27	28
Праћење и разумевање	18	19
Читање и разумевање	8	8
Групни рад	8	8
Самостални рад	11	11
Закључивање	3	3
Концептуализација	0	0
Свега	97	100

Резултати приказани у табели показују да се највише проблема јављају у областима: пажња и памћење, мотивација, праћење и разумевање као и у самосталном раду.

Табела 12. Превазилажење проблема у наставном раду са децом са поремећајима понашања

Начини превазилажења проблема	f	%
Укључити их да буду они главни	14	14
Успоставити више индивидуални контакт	14	14
Охрабривање и похвала	33	33
Додатно објашњење	13	13
Више очигледних средстава	3	3
Смањивање обима рада	2	2
Индивидуализовати наставу и прилагођавати потенцијалима детета	17	17
Приступ у оцењивању	4	4
Свега	100	100

Како је и приказано табелом, у наставној пракси наставници ради превазилажења проблема, највише прибегавају охрабривању и похвали, индивидуализацији наставе и прилагођавању потенцијалима детета, као и вишем успостављању индивидуалног контакта и укључивању да таква деца буду главна у нпр. вођењу дисциплине или регулацији дисциплине на часу, или праћењу понашања остале деце и сл.

Табела 13. Начини рада наставника у односу на остале ученике разреда

Другачији начини рада	f	%
Да	7	15
Делимично	34	74
Не	5	11
Свега	46	100

Највећи број наставника је делимично мењало начин рада у односу на остале ученике (74%), 15% је мењало начин рада, док 11% наставника ништа није променило у свом приступу према осталим ученицима.

5. Васпитни проблеми ученика са поремећајима понашања укључених у редовне разреде

Табела 14. Најучесталији васпитни проблеми

Васпитни проблеми	f	%
Отежан однос са децом, суровост према другој деци	16	13
Деца га задиркују	11	9
Склон је испадима	23	18
Тражи бескрајну пажњу	11	9
Не поштује наставника и децу	15	12
Прекида наставника	14	11
Нема проблема	1	1
Склон је непослушности, несарадњи, отпору према ауторитету	20	16
Склон је тучама, насилничким нападима, јаким нападима гнева и неконтролисаног беса	14	11
Свега	125	100

Као васпитни проблем наставници су истакли да ученици са поремећајима понашања склони испадима (18%).

Табела 15. *Васпитна улога у раду са децом са поремећајима понашања*

Васпина улога наставника	<i>f</i>	%
Утиче на остале ученике да га прихвате	20	21
Подстиче остале ученике да се коректно понашају	21	22
Сарађује са породицом	27	28
Укључује дете у групне активности	21	22
Укључује дете у секције	7	7
Свега	96	100

Наставници у васпитном раду највише пажње посвећују сарадњи са породицом и подстицању осталих ученика на коректно понашање, као и укључивање у групне активности. Најмање пажње се посвећује укључивању ученика у секције.

Табела 16. *Сарадња наставника са одговарајућим дефектолошким службама*

Сарадња са институцијама	<i>f</i>	%
Да	25	54
Не	21	46
Свега	46	100

Од укупног броја наставника 46% није сарађивало са одговарајућим дефектолошким службама током рада са децом која имају поремећаје у понашању.

ЗАКЉУЧАК

Поремећај понашања одликује понављано или трајно присуство образаца антисоцијалног, агресивног или изазивачког понашања и подразумева веће преступе од социјално очекиваног за узраст. У литератури се користе различити термини попут неприлагођеност, поремећај у понашању, васпитна запуштеност, асоцијално понашање, дисоцијална личност. У последње време су се учестали термини сметње прилагођавања и поремећаји понашања. Примарни узроци који доводе до сметњи прилагођавања и поремећаја понашања су: субјективни фактори (потичу од саме особе, наследна основа, односно темпермент особе), породично окружење и друштвено – културни утицаји. Агресивно понашање може бити усмерено према лицима из околине, имовини или себи. Проблеми и поремећаји понашања настају као последица већег броја међузависних узрока. Ретко се може издвојити

један специфичан узрок дечијег антисоцијалног понашања. Разлози због којих дете не успева да усвоји социјалне норме понашања су веома сложени и међусобно зависни. Понашања на којима се засива дијагноза проблема понашања укључује: претеране туче, суровост према другим људима, крађе, бежање и скитња, недруштвена полна понашања, лагања, паљевине, деликвенција, необично чести напади беса и непослушност.

Ученици који имају поремећаје у понашању иду у редовне школе, али их прате разни проблеми. Имају специфичне проблеме и сметње у учењу. Пажња им је веома лоша. Не могу због хиперактивности да прате оно што учитељ или другови причају. Јављају се поремећаји у говору и емоционални поремећаји.

Поремећаји у понашању код деце настају због лошег породичног окружења, наследне основе, темперамента детета или утицаја.

Родитељи ако на време примете да се дете споро прилагођава околини, ако је претерано покретљиво, агресивно, депресивно, превише плашљиво,... у сарадњи са стручним службама могу да спрече настајање неприхватљивог понашања своје деце.

Дете са својим проблемом постаје само проблем и уколико се не препознају узроци и не пронађу адекватна средства за превазилажење, остаје усмљено да се бори са самим собом, али и са околином која оптерећена различитим предрасудама, формира став искључивања такве особе из свог окружења.

Деца која имају било који вид и степен ометености, а похађају наставу у разредима редовне школе сусрећу се са бројним проблемима. Проблеми настају јер се настава у овим школама планира за телесно и умно нормалну развијену децу. Како и колико брзо ће се ученик са поремећајима понашања адаптирати у новој средини зависи од вида и степена поремећаја, од става и понашања учитеља и вршњака из одељења.

Добијени резултати у истраживању су показали да у разредима редовних основних школа су укључени ученици са поремећајима понашања са готово свим облицима поремећаја. Добијени резултати су такође показали да ученици са поремећајима понашања повремено похађају наставу. Равнодушни су на доласке у школу. У школи су непријатељски настројени и да жели друштво друге деце, али није прихваћено. Прихваћен је од стране наставника, али не узвраћа и да постоји делимична прихваћеност од стране вршњака.

Најчешћи успех који постижу деца са поремећајима понашања у редовним разредима је добар. Највише тешкоћа имају у настави српског језика и математике. Међутим, нека од њих, без обзира на поремећај постижу изизетне резултате из појединих наставних предмета.

Већина проблема и потешкоћа на које наилази дете са поремећајем у понашању може се превазићи или ублажити уколико за то постоји довољно воље, жеље и љубави од стране ометеног детета, његових родитеља, учитеља, вршњака из одељења и уз редовну сарадњу са педагошко – психолошком службом у школи и стручну помоћ дефектолога кога би свака школа требало да има.

Већина наведених непожељних облика понашања и проблема представљају саставни део развоја личности и често се јављају као пролазна фаза у одрастању. Решавају се на нивоу породице и школе, односно родитеља и наставника и уколико се на време препознају и на адекватан начин каналишу, или пак отклоне, не остављају дубље последице на свеукупни развој детета.

Наставников приступ мора да буде еластичан, односно прилагођен индивидуалним структурама дететове личности, јер механичка примена општих метода не може адекватно да реши проблеме различитих личности.

Наставник мора водити рачуна да се не оствари ситуација где ће се цело одељење прилагођавати ометеном ученику, већ треба да подстакне појединца да се потруди да постане равноправан, вољен члан одељенске заједнице.

Литература

- Алић, А., Церић, Х. (2005). *Темељна полазишта инклузивног образовања*, Хијатус, Зеница.
- Василев, С., Ракић, Б. (1998): *Школска педагогија*, Београд: Култура.
- Вилотијевић, Н. (2002): *Породична педагогија*, Београд: Учитељски факултет.
- Ивић, И. (1987): *Човек као animal symbolikum*, Београд: Нолит
- Ковачевић, Ј. (2007): *Васпитно-образовни аспекти рада са децом са посебним потребама*, Београд: Учитељски факултет.
- Ковачевић, Ј. (2007): *Дете са посебним потребама у редовној школи*, Београд: Учитељски факултет
- Ковачевић, Ј., Арсић, Р. (2006): *Ученици ометени у развоју у редовној школи*, Београд: Друштво дефектолога Србије
- Мацура-Миловановић, С. (2003): *Како неговати личност детета у школи*, према Ковачевић, М. (2003): *Деца воле*, Приручник за учитеље уз читанку за први разред основне школе, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Продановић, Љ. (2000): *Родитељ и дете у редовној школи*, Београд: Завод за графичку технику.

- Скала, А. (1995): *О васпитању деце ометене у развоју*, Београд: Нолит
- Совак, М. (1979): *Специјална педагогика*, Београд – Титоград: Савез друштва дефектолога.
- Станчић, В. (1985): *Деца са тешкоћама у развоју у редовној школи*, Загреб.
- Тадић, Н. (1992): *Психијатрија детињства и младости*, Београд: Научна књига.

IMPORTANCE OF TECHNICAL-MATHEMATICAL ACTIVITIES IN KINDERGARTEN FOR DEVELOPMENT OF CHILDRENS CAPABILITIES

Summary: *This paper discusses the theoretical significance of mathematical and technical activities in preschool institutions that contribute to the development of skills in children of that age. The objective of teaching mathematics in the preschool period is not only learning math, more its detection through the game and the different activities that the children through it build up their knowledge. Their first knowledge of art children acquire through observation, identification and imitation of their environment. Machinery, vehicles and other they imitate with their voice and gestures, identified by the shape, size, sound and movement. Workshops with mathematical and technical content have an important role to develop the capabilities of children. Since the development of children of this age is overall, the educator has to use mathematical and technical content that overlap with other contents through game and attract children to cooperate and solve problems.*

Key words: *preschool, mathematical and technical activities, learning.*